

XÉNERO GRAMATICAL E SEXISMO LINGÜÍSTICO

Xesús López Fernández

Centro de Investigacións Lingüísticas e Literarias Ramón Piñeiro

1. INTRODUCCIÓN

Este traballo foi, na súa orixe, unha resposta informativa para os responsables da redacción do Anteproxecto de Lei de Modificación da Lei 9/1991 de Medidas Básicas para a Inserción Social, que me preguntaron se podería ser *redacción sexista* o emprego das palabras *beneficiario* e *solicitante*; e se, debido a isto, sería preciso substituílas por *persoa beneficiaria* e *persoa que solicita*, respectivamente.

Comezo con esta aclaración, para que se teña en conta que non me ocupeí motu proprio do *sexismo lingüístico*, senón polas devanditas circunstancias; e para que se entendan mellor, ó final do traballo, os exemplos que se toman do citado Anteproxecto.

A palabra *sexismo* é semanticamente confusa, e quizais impropia. Dío unha muller: “Non creo que a palabra *sexismo* sexa a máis apropiada para denomina-lo atraso que a muller aínda sofre na sociedade actual. Na

maioría dos casos, a discriminación que se percibe non é unha discriminación consciente por parte dos homes, senón o resultado do *rol* que tradicionalmente asumiu a muller, *rol* que ela segue consentindo, moitas veces sen decatarse da desigualdade que existe” (Sandra Myers Brown, 1996, 99).

E a expresión *sexismo lingüístico* tampouco é axeitada; pois a lingua en si, como sistema de signos, non pode ser *sexista*. Nin ten intención de selo a lingua xurídica, xa que ante a lei acañan o home e a muller a máxima igualdade. O *sexismo lingüístico* é froito de factores históricos, socioculturais e psicolóxicos.

2. O XÉNERO NAS LINGUAS ROMÁNICAS

Baseándose no xénero, a gramática das linguas románicas divide tódolos nomes en dúas clases: masculinos e femininos (no latín, a lingua nai, tamén había nomes do xénero neutro, palabra que significa “ningún dos dous”).

O xénero dos substantivos é, maiormente, un xénero gramatical e arbitrario. “En realidade o xénero non é máis ca un artificio gramatical que serve para establece-la rexencia gramatical [concordancia] entre a cabeza da frase [o substantivo] e tódalas formas [determinantes, adxectivos] que poidan caber nesta (David Feldman, 1976, 131).

Por iso a mellor definición de xénero non é a que se basea na forma do nome ou no seu significado. “[...] o xénero debe definirse de acordo coa forma do artigo e do adxectivo que acompañan o nome, xa que o artigo e o adxectivo “concordan” co nome ó que acompañan” (Frank Palmer, 1975, 136). A definición do xénero baseada no criterio sintáctico xa vén de o Brocense e da gramática de Port-Royal. E Andrés Bello (s. XIX), na súa famosa *Gramática de la lengua castellana*, dicía: “A clase á que pertence o substantivo segundo a terminación do adxectivo co que se constrúe, cando este ten dúas en cada número, chámase XÉNERO” (1964, 39).

E velaquí tamén o que din outros lingüistas sobre o xénero dos nomes:

“Chámanse masculinos tódolos que poden ir acompañados polo artigo o ou pola forma en -o de adxectivos como bo, alto, curto, belo; femininos, os que poden ir acompañados polo artigo a ou a forma en -a de adxectivos coma os citados” (Manuel Seco, 137).

“ O género (masculino ou feminino) não nos é assegurado por terminações do nome em -o ou em -a (*tribo* é un nome feminino, e *poeta* é masculino) nem pelo sexo, seja em relação a seres humanos (testemunha, criança, Etc. reportam-se a seres do sexo masculino ou feminino), seja quanto a seres não humanos (caranguejo, cobra, etc.). Todos os nomes, animados ou não, têm un género gramatical: são masculinos os que têm como D [determinante] no SN [sintagma nominal] o, são femininos os que têm o determinante a. É a competência lingüística que nos leva a usar um ou outro determinante, referente ao género” (Vítor P. Lopes, 1979, 92).

“Para un falante con conciencia libre de prexuízos gramaticais -absolutamente-, a diferenca entre un xénero ou outro nunca se referirá á diversidade de sexos, nin a ningunha outra explicación semántica; en cambio si nos saberá dicir que se di *man branca* e non *man branco*” (César Hernández Alonso, 1984, 397).

“O xénero no nome (masculino ou feminino) é unha característica accidental que non ten que ver co significado da palabra, a non ser que se trate de nomes que indican persoas de sexo masculino ou feminino: *o pai* e *a nai*. Sen embargo, palabras como *pataca* ou *viño* non son feminina e masculina polo significado que teñen. Tam pouco o son porque teñan algún morfe-

ma flexivo que indique o seu xénero, Referímonos concretamente ó *a* e ó *o* finais. Sabemos que *pataca* e *viño* son do xénero feminino e masculino porque os adxectivos que se combinan con estas palabras toman a forma de feminino (*pataca frita*) ou de masculino (*viño tinto*). Así sabemos que *programa* é masculino e que *man* é feminino porque se di: *programa aburrido, man dereita*" (Jos Hallebeek, 1994, 65).

"Pertencen ao género masculino todos os substantivos a que se pode antepor o artigo *o*. Pertencen ao género feminino todos os substantivos a que se pode antepor o artigo *a* [...] O género do substantivo não se conhece, de regra, nem pela súa significação, nem pela súa terminação" (Celso Cunha e Lindley Cintra, 1984, 189).

Dixemos tamén que o xénero do substantivo é arbitrario, pois moitos nomes masculinos non se refiren a seres de sexo masculino (*libro, coite-lo*), e moitos nomes femininos non se refiren a seres de sexo feminino (*porta, agulla*). "Este fenómeno [...] é, se se considera a lingua como un puro mecanismo deshumanizado, evidentemente absurdo: unha aparente e innecesaria complicación. Pero, como vimos dicindo, a lingua é un produto humano e histórico: o xénero dos nomes é un herdo da nosa lingua, que posiblemente teña a súa orixe nunha visión antropomórfica da natureza" (Pablo Jauralde Pou, 1973, 295).

De todos xeitos, cómpre lembralo que di M. Criado de Val: "Está completamente abandonada polos filólogos de hoxe a antiga teoría romántica (Bopp, Grimm, Pott) de que os indoeuropeos, con intuición poética, sexualizasen toda a natureza, transformando nunha categoría gramatical a clasificación lóxica dos seres vivos, segundo o sexo" (1973, 45-46). Opinión compartida por Francisco Villar: "A hipótese animista [unha mentalidade primitiva consideraría a moitos obxectos inanimados como seres vivos] é un intento de converter nunha clasificación natural un fenómeno que é meramente gramatical" (1971, 279).

Como se suxire nos tres últimos textos citados, o único que pode motivalo xénero dos nomes das linguas románicas é o herdo lingüístico e o sexo.

Xa dixemos que en latín existían tres xéneros no nome: masculino, feminino e neutro, que quedaron reducidos nas linguas románicas ós dous primeiros. En galego e en castelán, o neutro só se conserva no artigo definido e nalgúns pronomes.

Non procede aquí face-la historia da evolución das cinco declinacións latinas ás tres das linguas románicas. Pero recordemos como se perden as desinencias casuais no substantivo, por causas fonéticas, funcionais e sintácticas (cfr. Hernán Urrutia Cárdenas - Manuela Álvarez Álvarez, 15-17). Só

se conservan, nun principio, as do nominativo e as do acusativo. Pero estes dous casos namais se distinguían claramente polas súas desinencias no plural da 1ª e 2ª declinacións (*familiae, familias; servi, servos*). Nos plurais da 3ª, 4ª e 5ª confundíanse (*turres, turres; manus, manus; fides, fides*). Tamén se confundían no singular da 1ª (*familia, familia(m)*), pola caída do -m final no acusativo) e tendían a confundirse nos singulares da 2ª, 3ª e 4ª. Ademais, nestas catro, os nomes neutros sempre tiñan iguais o nominativo e o acusativo, tanto no singular coma no plural.

Finalmente, só quedou nos substantivos a desinencia do acusativo singular e a do plural, pois era necesario, ante todo, marca-lo número. E ó quedar namais o acusativo, desaparece a distinción entre o neutro e o masculino ou feminino. Por esta razón, os neutros iranse facendo masculinos ou femininos. Maioritariamente faranse masculinos, por acomodarse a súa forma (terminación en -o: *vulgum*) á dos substantivos da segunda declinación, case todos masculinos (*dominum*). Pero haberá neutros que, polo seu plural en -a (*folia*), pasen ó feminino, concorde aquel cos substantivos da primeira declinación (*filiam*), maioritariamente femininos. De tódolos xeitos, tamén hai unha razón semántica (non só formal) para que os substantivos neutros pasen a masculinos: o xénero masculino é máis indeterminado sexualmente. Urrutia Cárdenas-

Álvarez Álvarez aluden á tendencia erudita a considerar que o masculino “reflecte mellor a categoría do neutro (é dicir, a indeterminación sexual)” (1988, 55).

No tocante á motivación do xénero polo sexo, di Frank Palmer: “As palabras que se usan para referirse á maior parte das criaturas que na realidade son machos ou femias (ou sexa, que se distinguen polo seu sexo ou xénero biolóxico) son normalmente masculinas ou femininas respectivamente” (1975, 54-55).

3. O XÉNERO MORFOLOXICAMENTE

Pola súa forma, é difícil saber se un nome é masculino ou feminino. Xa vimos que a maioría dos lingüistas recorre, para sabelo, á concordancia do nome co artigo (e co adxectivo).

Incluso moitos lingüistas negan que exista nos substantivos o morfema flexivo de xénero. Escribe Escarpanter: “O xénero non é unha variación regular [accidente] do nome, pois non hai nada que nos indique que *parede* é feminino e que *problema* é masculino” (1974, 100). E Francisco Marsá: “Desde o punto de vista morfolóxico, o nome caracterízase por non ter máis flexión cá de número e non depender esta de rección allea” (1984, 51). Este mesmo autor afirma: “É verdade que *perra* é feminino e *perro* é masculino;

pero non é verdade que *perra* sexa o feminino de *perro*, como consecuencia de flexión gramatical. O substantivo, en cambio, si ten capacidade de flexión de número. Non só é certo que *perro* é singular e *perros* é plural, senón tamén que *perros* é plural de *perro*, por flexión de número" (1986, 120-121).

Pero no caso de admitirmos que no nome hai unha marca flexiva de xénero, normalmente asóciase masculino coa terminación *-o* e feminino coa terminación *-a*. Aínda que son poucos os substantivos con estas terminacións. "A oposición formal *-o/-a* para o xénero dos nomes substantivos en español só se dá nun 9 9% dos nomes, segundo Jorgu Jordan e María Manoliu (*Manual de lingüística románica*, I, Madrid, 1972, p. 222 [...])" (César Hernández Alonso, 399, n. 8).

Mais non toda terminación *-o* nin toda terminación *-a* dos nomes é marca flexiva de xénero. "En xeral, nos substantivos os *o* e *a* finais non sinalan sistematicamente o xénero" (Jos Hallebeek, 1994, 19). Por exemplo, o *o* de *caso* e o *a* de *casa*, ou o *o* de *libro* e o *a* de *libra* non poden ser considerados marcas flexivas de xénero, pois en cada caso son palabras que non teñen nada que ver unha coa outra (*caso* vén de *casum*, *casa* vén de *casam*; e *libro* procede de *librum*, *libra* procede de *libram*). As devanditas catro palabras son morfemas léxicos únicos, indivisibles. Se os *-o* e os *-a* finais indicasen

sempre xénero masculino e feminino, respectivamente, non habería nomes masculinos rematados en *-a* (*día*, *programa*) nin nomes femininos rematados en *-o* (*radio*, *foto*).

Ata no caso de nomes como *fillo/filla* pode aceptarse que o *-o* e *-a* finais non sexan morfemas flexivos, e que *fillo/filla* se poidan tomar como morfemas léxicos únicos, nos que se confunden o xénero gramatical e o sexo. E entón a tradicional división en morfemas (léxico e gramatical do xénero): *fillo-o/fill-a*, non sería axeitada. Esta é a opinión de Jos Hallebeek (1994, 65-66), de P.H. Matthews (1979, 60), de Francisco Marsá (1984, 53-54), etc. Do primeiro autor citado son estas palabras: "Nos adxectivos *bonito*, *bonita* (por exemplo, *pobo bonito*, *cidade bonita*) os sufixos flexivos *o*, *a* son medios gramaticais para expresa-la relación que existe cun nome masculino e un nome feminino respectivamente. Estes sufixos non engaden nada ó significado do adxectivo. O significado deste está no morfema léxico *bonit*. Isto quere dicir que os sufixos *o*, *a* só teñen significado gramatical, de elemento de relación. En palabras como *perro-perra*, *fillo-filla*, *avó-avoa*, etc., tamén parece que hai unha oposición entre *o* e *a*. Ó suprimir estas vocais das palabras obtémolos radicais *perr*, *fill*, *av*. As vocais engaden a estes radicais a significación: persoa ou animal de sexo masculino ou de sexo feminino. Isto quere dicir que os sufixos obteñen un significado que

non é gramatical (elemento de relación) senón un significado que é léxico (persoa ou animal de sexo feminino). Confúndense entón o xénero gramatical e o sexo. O morfema neste caso non será un morfema gramatical senón un morfema léxico. Por isto preferimos considera-las vocais *o*, *a* en que terminan nomes deste tipo como pertencentes ó lexema. Isto quere dicir que non separamos *avó*, *avoa* en *av+o*, *a* senón que tomamos como lexemas *avó*, *avoa*. entón son comparables con *a casa* e *o caso*, en que tampouco recoñecemos na vocal final a indicación de xénero gramatical da palabra" (1994, 65-66).

Como di Francisco Marsá: "A categoría de xénero no nome é unha característica intrínseca, que esixe concordancia dos elementos capaces de flexión que contraen función sintáctica con el" (1984, 53). Ou sexa, o xénero é algo inherente ó substantivo.

E o xénero dos substantivos que nomean cousas é só gramatical, por iso é un xénero fixo: *o libro*, *a casa*, *o mapa*. En cambio, o xénero dos nomes que designan seres animados é gramatical e mais biolóxico, por iso estes nomes son susceptibles de variación xenérica. Neles é onde se manifesta que xénero gramatical e xénero natural son dúas categorías distintas, aínda que aparezan confundidas, neutralizadas morfoloxicamente.

Se os nomes de persoa ou animal teñen dúas formas, a masculina, en

singular, pode designa-la especie; e, en plural, machos e femias. Como di Andrés Bello: "Cando hai dúas formas para os dous sexos, valémonos da masculina para designa-la especie, prescindindo do sexo" (1964, 68). Vémosto nestas frases: *Os dereitos do neno*, *O oso é fero*, *Os actuais reis de España*, *Tivo moitos fillos*.

Polo tanto, en o *beneficiario*/ *os beneficiarios*, *o solicitante*/ *os solicitantes* non hai un xénero natural masculino -un sexo masculino- representando a un xénero natural feminino -un sexo feminino-, senón un xénero gramatical masculino -sen sexo- representando a un xénero gramatical feminino, tamén sen sexo.

En resumo, o masculino dos nomes con dúas formas para os dous sexos deixa de significar sexo cando inclúe o feminino. Así que non se lle pode chamar *linguaxe sexista* ó emprego da forma masculina como termo xenérico. Quen son sexistas son os que ven sexo nisto. De maneira que o sexismo só está na mente dos que queren cambiar *beneficiario* por *persoa beneficiaria*, e *solicitante* por *persoa que solicita*. Porque o masculino xenérico, nos devanditos casos, convértese en nome epiceno.

3.1. Os nomes epicenos

Tampouco hai relación entre xénero gramatical e xénero biolóxico nos

nomes epicenos (en grego *Epíkoinon*: sobrecomún, supercomún). Son nomes invariables no xénero gramatical (ou son masculinos ou femininos), pero semanticamente pódense referir a ambos sexos. Os nomes *o mosquito/os mosquitos, a formiga/as formigas, a multitude, o profesorado*, etc. (de forma única no xénero gramatical), teñen un significado común ós dous sexos.

E aínda que os nomes epicenos son maiormente de animais (ós que non interesa ou é difícil coñecérle-lo sexo) tamén abundan os epicenos de persoa, sobre todo os de forma feminina: *persoa, personaxe, criatura, vítima, testemuña*, etc. Para marca-lo sexo nos epicenos hai que acudir a medios léxicos: *o corvo macho, a coruxa femia, a persoa de sexo masculino*, etc.

3.2. Os nomes comúns

Nomes de xénero común (*guénos koinón*), son os que presentan igual forma para o masculino e para o feminino. Refírense a persoas, e tradicionalmente viñan marcando a distinción de xénero só nos elementos adxacentes (no artigo e no adxectivo): *o/a consorte, o/a cónxuxe, o/a solicitante, o/a presidente, o/a pianista, o/a avogado, o/a xuíz, o/a reo*.

Actualmente moitos destes nomes, maiormente os que designan cargos e profesións que hoxe tamén exer-

ce a muller, están deixando de ser comúns (*a presidenta, a avogada, a xuíza, a rea*). E recentemente o Goberno español oficializou a forma feminina de máis de vinte titulacións.

Este proceso de feminización dos nomes comúns atopa algunhas resistencias nas propias mulleres, que ven na forma feminina unha significación pexorativa (*socia, poetisa*), ou de infravaloración (*boticaria, sarxenta*), ou consideran que o termo feminino é de pouco uso e vulgar (*estudianta, tunanta*), etc. (cfr. L. A. Hernando Cuadrado, 1994, 32). Por iso as mulleres non se apuran a feminizar estes nomes, e incluso as hai que aceptan para si o nome común con adxacentes masculinos, o que entra en contradición coa práctica feminista de querer elimina-lo masculino xenérico. A muller que, por exemplo, non quere ser *a fiscala*, senón que prefere o nome común *a fiscal* ou, aínda mellor, o nome común *o fiscal*, cae en contradición se despois rexeita ser incluída no masculino xenérico *o beneficiario, o solicitante*, etc.

4. A DUPLICACIÓN DO XÉNERO E O MASCULINO ESPECÍFICO

A eliminación do significado xenérico do masculino inténtaa o feminismo por dous camiños: engadíndolle, sempre que sexa posible, a forma feminina á masculina (*os alumnos e as alumnas, os deputados e as deputa-*

das, os profesores e as profesoras, etc.), ou engadíndolle ó nome masculino un masculino específico: *os fillos varóns e as fillas, os homes españois e as españolas, os vendedores varóns e as vendedoras, o gato macho e a gata.* Este último recurso é o preferido polo feminismo máis radical. A razón da preferencia está en que cando se di *os alumnos e as alumnas, os profesores e as profesoras, etc.,* a forma masculina segue sendo, para o feminismo, ambigua; pois conserva implícito o seu valor xenérico, a súa capacidade de incluí-lo feminino.

Por iso se entenden ben estas palabras de García Meseguer: “*¡Engada vostede o específico, debe se-lo berro feminista [...]*”. E tamén: “O emprego de masculinos específicos pode chama-la atención, ás veces; cousa conveniente, xa que se trata de fura-la casca cultural androcéntrica que case tódolos falantes teñen no máis fondo” (1994, 162-163).

Pero é evidente que co uso do masculino específico (santo e seña do feminismo máis extremo) o que se consegue é sexualiza-la lingua, quitándolle o valor xenérico (non sexual) ó masculino. Ou sexa, o feminismo cae no mesmo que condena: o sexismo lingüístico.

Pretender, por exemplo, que cando se di ou se escribe *profesor*, se diga ou escriba *profesor varón*, ou que o

ideal para non discrimina-la muller por razón de sexo é dicir ou escribir *os profesores varóns e as profesoras*, indica que as mulleres queren obriga-lo home a que sexa varón (sexo), pero elas queren oculta-lo seu sexo. É esta é a razón pola que a muller non está interesada en feminiza-los nomes comúns, dos que falamos antes (Cfr. Arturo Capdevila, 1967, 126).

A duplicación do xénero pódese manter nalgúns contextos; por exemplo, nas fórmulas vocativas: *Señoras e señores, miñas donas e meus señores*; ou na linguaxe epistolar, afectiva e individualizada: “carta ós e ás socialistas de Santiago de Compostela” (carta de Víctor Ferreira, candidato á alcaldía de Santiago de Compostela por Esquerda Unida-Esquerda Galega, *El Correo Gallego*, 24 de maio de 1995, p. 30). Aínda que neste exemplo, a palabra *socialistas* é do xénero común, e a duplicación do artigo especifica o xénero. Tamén se pode duplica-lo xénero para evitar ambigüidades: “*O día dez faráselles unha revisión médica ós presos e ás presas*”.

Pero duplica-lo xénero noutros contextos (nos textos científicos, periodísticos, etc.) vai en contra dunha das leis principais polas que se rexe a lingua: a lei da economía lingüística. Por iso é máis económico (e polo tanto máis lingüístico) dicir: *Mañá examínanse os alumnos de 3º curso*, ca dicir: *Mañá examínaranse os alumnos e as alumnas de 3º curso*. Ademais, esta

derradeira frase sexualiza a lingua, ó non aceptar que o masculino xenérico inclúa o feminino.

Frases como *o can e a cadela son os mellores amigos do home e da muller*, ou *o home e a muller descendem do mono e da mona*, que cita Francisco Marsá, ridiculizándoas (1984, 54) son antieconómicas e antilingüísticas.

Pero é que sobre a categoría lingüística de xénero andan escritos moitos disparates, froito de mestura-lo lingüístico co extralingüístico, ó levar á lingua teorías psicolóxicas sobre o masculino e o feminino que nada teñen que ver con ela. ¡Antes de existir Freud xa existía a lingua!

Un destes mesturadores é Álvaro García Meseguer, lingüista afeccionado, enxeñeiro de camiños, canles e portos. O seu libro *¿Es sexista la lengua española?* está cheo de contradicións e de propostas provocativas e irrealizables.

É certo que pode haber sexismo lingüístico no uso da lingua oral e escrita, sobre todo nas definicións que se fan nos dicionarios dos termos lingüísticos; pero non pode haber sexismo no xénero gramatical, que é algo inherente ós nomes e pertence á morfoloxía da lingua. A estrutura da lingua é inmanipulable, e é grave erro do feminismo querer manipulala.

Sería sexismo lingüístico definir *alcalde* e *alcaldesa* de maneira esencialmente distinta, que é o que se fai nos dicionarios; e o mesmo, con mil termos máis. Pero non o sería que *alcalde*, como masculino xenérico, englobara a *alcaldesa* na maioría dos contextos. Non hai sexismo lingüístico na frase "Hoxe hai unha reunión de alcaldes", aínda que participen nela *alcaldes e alcaldesas*.

Non hai unha gramática para homes e outra gramática para mulleres, aínda que haxa unha maneira de falar e escribir masculina: o que algúns chaman *xenerolecto*.

A gramática é única, e como din Ángel López e Ricardo Morant: "A linguaxe é un instrumento, non unha ideoloxía" (1991, 11).

Sobre a duplicación do xénero, o masculino específico e o sexismo lingüístico en xeral son moi ilustrativos os seguintes textos:

"Segundo recomiendan benintencionados, pero utópicos, folletos, anuncios, e ata libros, que proliferan un pouco por tódalas partes, hai que acomoda-lo xénero da gramática a unha situación igualitaria entre os sexos. Xa se sabe: *Os alumnos* débese substituír por *as alumnas e os alumnos* ou por *o alumnado*, e así sucesivamente. Non se dirá nunca *os médicos e as enfermeiras*, senón *as médicas*, os

médicos, as enfermeiras e os enfermeiros. Cando algún vaia correndo cun ferido -¿diríase *cunha ferida?*- nos brazos, non pedirá urxentemente un médico, senón unha *médica* ou un *médico*. Cando colgue unha lista no taboleiro de anuncios da Facultade, rezará "*alumnado* que superou as probas de acceso" ou "*alumnas e alumnos* que superaron as probas de acceso". É fácil comprender a que extravagancias leva todo isto" (Ángel López García e Ricardo Morant, 1991, 55-56).

"Pretender, como pretenden algúns, que constantemente nos refiramos ós dous xéneros, o masculino e o feminino, non só resulta ridículo, senón imposible: cando falemos da *humanidade*, ¿que forma masculina lle daremos? [o autor parece que ignora que *humanidade* é nome epiceno, de forma única e significado común ós dous sexos]; cando falemos de *historia do home*, ¿teremos que escribir por forza *historia do home e da muller?*, ou, quizais, para ser galantes (outra parvada, ¿non?), ¿teremos que escribir *historia da muller e do home?* [...] e cando queiramos dicir que *os alumnos* *daquel colexio estaban contentos*, teremos que dicir que *os alumnos e alumnas* *daquel colexio estaban contentos e contentas*. [...] Non parece que as cousas se deban levar ata este extremo de ridiculez" (José Martínez de Sousa, 1993, 229-231).

5. REXEITAMENTO E ACEPTACIÓN DO MASCULINO XENERICO

Pero, por outra parte, moitos que falan de sexismo lingüístico caen en graves contradicções. E o que unhas veces condenan, outras deféndeno. Xa vimos, por exemplo, como o feminismo non acepta que o masculino xenérico inclúa o feminino, por iso quere cambiar *beneficiario* por *persoa beneficiaria*, e *solicitante*, por *persoa que solicita*. Pero outras veces, si, acepta o masculino xenérico para oculta-lo sexo feminino, e loa e prefere frases coma estas: *A escritora surafricana Nadine Gordimer é o mellor* [non a mellor] *representante do compromiso literario e cívico*. *Xa en Juana Inés de la Cruz, o primeiro escritor* [non a primeira escritora] *verdadeiramente grande que deu o noso continente, aparece esta dualidade* (a primeira, de Ricardo Moreno; e a segunda, de Octavio Paz, citadas por García Meseguer, 1994, 245). O que entra en contradicción co consello e práctica feministas de duplica-lo xénero ou de engadi-lo masculino específico.

E son contradictorios con outros textos seus, estes de García Meseguer que cito: "Aqueles feministas que negan a existencia do masculino xenérico e aseguran que o masculino é sempre específico, deberían meditar sobre os prexuízos que esta postura pode causar. [...] Non, o camiño máis eficaz non estriba na negación do masculino

xenérico senón na súa afirmación, completada con chamadas de atención a lectores e oíntes para que non esquezan que neles [nel] se inclúe a muller. Se eu leo nun escrito que houbo *folga de profesores*, debo representar na miña imaxinación a varóns e mulleres ensinantes, non só os primeiros. O mesmo debo facer cando lea ou oia outras voces en masculino, tanto en singular coma en plural (*drogadictos, marxidados, parados...*), incluídos aqueles oficios ou profesións nos que non é habitual por agora ver mulleres: *peixeiros, agricultores, patróns, obreiros, mineiros, pilotos...* [¿non son habituais *as peixeiras e as agricultoras*?]

É un exercicio imaxinativo que require atención, unha ximnasia mental para educa-lo inconsciente. Se se persevera, axiña se converterá en natural. Se non se fai así, estaremos expostos en todo momento a incorrer en sexismo" (1994, 77-78).

Ou sexa, que se lles recomenda ás mulleres o uso do masculino xenérico, e que se sintan representadas nel. Consello superfluo, porque o masculino xenérico sempre incluíu, na historia e no uso da lingua, o feminino.

Pero incluso o feminismo máis "avanzado" desexaría que se usase sempre o masculino xenérico. Do que é un exemplo o texto seguinte:

"O profesor estaba esperando ó seu home que saíra da oficina co enxeñeiro de construción, que estaba encinta por terceira vez. Mentres esperaba, descubriu ó lado do edificio a un campesiño que coas mans sucias lle daba de mamar ó seu bebé. Nese momento o profesor pensou no seu embarazo e no seu fillo Manuel, agora casado cun coñecido actor" (texto citado por García Meseguer, 1994, 52, e que pertence ó lingüista dinamarqués Uwe K. Nissen).

A razón que se dá para a existencia de tales textos é que con eles se elimina o valor semántico (sexual) do xénero. Co que se está recoñecendo que o masculino pode designa-la especie ou referirse a masculino e feminino, prescindindo do sexo.

Mais sobran comentarios sobre textos tan ambiguos, sobre tal *totum revolutum* do xénero, sobre tan singular crenza de que o máximo de perfección do xénero é chegar ó travestismo.

Polo tanto, despois do que levamos dito, non pode ser considerado *sexista* o emprego do masculino xenérico (*beneficiario, solicitante*, etc). E é antieconómico e antilingüístico substituír *beneficiario* por *persoa beneficiaria*, e *solicitante* por *persoa que solicita*. Pero ademais é redundante e tautolóxico (tautoloxía é a repetición de termos de idéntico significado), xa que todo *beneficiario* e todo *solicitan-*

te non poden ser outra cousa ca *persoas* no contexto da Lei.

Substituír todo nome masculino xenérico por persoa máis adxectivo (*lector* por *persoa lectora*, *marxinado* por *persoa marxina*, *os menores* por *as persoas menores*, etc.), ademais de incorrer nos defectos sinalados no parágrafo anterior suporía converte-la palabra *persoa* nunha palabra ómnibus ou baúl, que levaría ós textos a monotonía e a palabrería. E no fondo, aínda que non se diga, sería unha manobra feminista para elimina-lo masculino xenérico e impoñe-lo feminino epiceno *persoa*, que tamén ten valor xenérico.

6. A PALABRA PERSOA É NOME EPICENO

E ser epiceno quere dicir, como xa se explicou en 2.1, ter forma única no xénero gramatical e significado común para os dous sexos. Ou sexa, o que é común nos epicenos para os dous sexos é o significado, pero non a forma. Esta é ou masculina ou feminina, absolutamente invariable, tanto morfoloxicamente coma nos termos adxacentes a ela. Polo tanto, se é feminina ten que concordar en feminino, e se é masculina, ten que concordar en masculino. Non se pode dicir *persoa bo*, nin *mosquito mala*. É incorrecta a concordancia *ad sensum* nos epicenos, ou sexa, polo sexo de cada referente.

Sen embargo, no Anteproxecto de Lei de Modificación da Lei 9/1991 de

Medidas Básicas para a Inserción Social, hai, entre outras, as concordancias incorrectas seguintes:

"As *persoas* maiores de 18 anos que tendo recoñecida a súa condición de *minusválidos*" (art. 9.1. c. Debería dicir *minusválidas*).

"Podería beneficiarse deste complemento *toda persoa* que, non sendo *perceptor* [...]" (art. 13.3. Tiña que dicir *perceptora*).

"Serán *beneficiarios* deste a *persoa* ou *persoas* maiores de idade [...]" (art. 17.2. Debía dicir *beneficiarias*).

"As *persoas beneficiarias* contratados consonte esta medida causarán baixa como *perceptores* [...]" (art. 20.2. c. Debía dicir *contratadas* e *perceptoras*).

"Asemade a *persoa beneficiaria*, a partir da execución da sentenza, virá obrigado [...]" (art. 29.2 da "Proposta de modificación". Tiña que dicir *obligada*).

En tódolos devanditos exemplos hai concordancias incorrectas entre o nome epiceno *persoa/persoas* e os seus adxacentes, o que lingüísticamente é inadmisíble.

E aínda é máis grave incorrección a que se comete no artigo 24.6, na "Proposta de modificación"; onde, despois de falar de "Persoa interesada", se repite máis adiante, illadamente, "a

interesada". Porque "Persoa interesada", por levar "persoa", pódese referir a masculino e feminino; pero "a interesada", sen acompañarse de "persoa", é imposible que se poida referir a home e a muller, pois convértese nun adxectivo feminino substantivado, que só se pode referir a persoa feminina.

Realmente, só un feminismo cego e obsesionado coa linguaxe sexista, ademais de ignorante do que é o xénero gramatical, pode empregar tan disparatadas concordancias.

E resulta paradoxal que non se queiran empregar os masculinos xenéricos *beneficiario* e *solicitante*, e despois aparezan masculinos xenéricos concordando con *persoa beneficiaria* e con *persoa que solicita*. O que demostra que o feminismo radical actúa con ideas fixas, sen decatarse das contradicións en que incorre.

7. CONCLUSIÓNS

O xénero é algo gramatical e, como di Andrés Bello: "É evidente que se tódolos adxectivos tivesen unha soa terminación en cada número, non habería xéneros na nosa lingua" (1964, 39).

É erróneo dicir que o uso normativo tradicional do xénero mantén ou promove a desigualdade entre os sexos, pois neste uso non hai ningún sexismo lingüístico.

"O xénero non ten (case) nada que ver co sexo, é de incumbencia puramente gramatical. Ceder no accesorio para conserva-lo esencial é unha vella e hábil táctica do poder. Como o fundamento do engano foi sempre a alteración da roupaxe lingüística, explícase que no caso que nos ocupa se dese unha vez máis. Con todo, e a pesar de que na casa do ferreiro se adoita empregar culler de pao, parece mentira que algúns filólogos se deixasen enganar. Poucos, claro, e cada vez menos. Agora que nos países anglosaxóns vai quedando desacreditada a teima do *he/she*, *him/her*, adoptámola por estas terras co furor do converso: ¡país!" (Ángel López García e Ricardo Morant, 57)

Estudia-lo xénero gramatical baseándose só en criterios psicolóxicos, sociolóxicos e antropolóxicos é unha evidente manipulación da lingua; pois o feito de que nesta o masculino xenérico englobe o xénero feminino non reflicte a existencia na realidade, segundo teorías psicolóxicas erróneas, dun sexo feminino dominado e un sexo masculino dominante.

A duplicación do xénero é antieconómica, e polo tanto antilingüística, e sexualiza a lingua. O que tamén ocorre, en máximo grao, co uso do masculino específico.

Como dixemos neste traballo, pode duplicarse o xénero en casos e circunstancias especiais: nas fórmulas

vocativas, na lingua epistolar, para evitar ambigüidades, etc.

Pero como din Ángel López García e Ricardo Morant: "Crer que un cambio de paradigmas morfolóxicos da lingua impulsará un cambio da sociedade é un pouco o colmo da inxenuidade neoplatónica" (1991, 56).

Está ben que o feminismo denuncie o sexismo lingüístico cando o haxa, pero non se debe ver sexismo onde non o hai. E non existe sexismo lingüístico no uso do masculino xenérico, pois este masculino (como dicía Andrés Bello) prescinde do sexo cando se refire a home e a muller. Neste caso, o nome masculino convértese en nome epiceno, que é o que cunha soa forma inclúe os dous sexos.

En frases como *o alumno ten que respecta-lo profesor, os nenos teñen piollos, os cans teñen pulgas, tódolos personaxes da obra son mulleres, tódalas persoas existentes eran homes*, as palabras *alumno, profesor, nenos, piollos, cans, pulgas, personaxes, persoas* designan, ou poden designar, os dous sexos cunha soa forma (*homes* cando non especifica, é tamén masculino xenérico).

Só un feminismo irracional, rivalizante e que ignora o que é o xénero gramatical, é quen de ver sexismo lingüístico no uso do masculino xenérico).

Porque é evidente que na frase *Teño uns alumnos moi bos*, dita por un profesor home ou muller para referirse ós dous sexos, non hai ningún sexismo lingüístico consciente ou inconsciente. Simplemente, o que hai é un masculino xenérico, *alumnos*, que ten capacidade para incluí-los dous sexos.

Polo tanto é feminismo inaceptable o que dá lugar a anécdotas reais como a daquela profesora galega de Bacharelato que di cada vez que entra nunha clase mixta: "¡Ola, nenas!". E, para máis "claridade", explica que xa vai sendo horas de que a forma feminina teña capacidade xenérica para incluí-la masculina.

Ou sexa, o que pretende tamén o feminismo (incluso o non radical), ó rexeita-lo masculino xenérico, é substituílo por algún tipo de feminino; normalmente, por un feminino epiceno.

Isto vese perfectamente nas propostas da Comisión Asesora sobre Lenguaje del Instituto de la Mujer.

No xornal de Madrid *El Mundo*, do 8 de marzo de 1996, a devandita Comisión, con motivo do Día Internacional da Muller Traballadora, publica unha lista de frases que considera sexistas; e as mesmas, transformadas en frases non sexistas. Son as seguintes (emparellada a que se emprega coa que a Comisión di que se debe empregar, e traducidas do castelán ó galego):

1. "Na prehistoria o *home* vivía en covas". "Na prehistoria *vivíamos* (*vivíase*) en covas".

2. "*Ós homes* gustoulles sempre residir preto de zonas con auga abundante". "*Ós seres humanos* gustounos sempre residir en zonas de auga abundante".

3. "É bo para o benestar *do home*". "É bo para o noso benestar".

4. "*Ás mulleres concedéronlle-lo voto* despois da I Guerra Mundial". "*As mulleres gañaron o voto* despois da I Guerra Mundial".

5. "Os asesores e coordinadores...". "A asesoría e coordinación...".

6. "Os mestres, pais e alumnos...". "A comunidade escolar...".

7. "Os electores...". "O electorado...".

8. "Pensaban que os *españóis* estaban preparados". "Pensaban que a *poboación española* estaba preparada".

9. "O *lexislador* establece que...". "A *lexislación* establece que..." (1996, 4).

O que se pretende nas nove frases transformadas está claro: en oito delas, elimina-lo masculino xenérico (é dicir, en todas, menos na 4). E elimínase, maiormente, substituíndoo por un fe-

minino epiceno: "A asesoría e coordinación" (5), "A comunidade escolar" (6), "a poboación española" (8), "A lexislación" (9). Só en 2 e 7 se substitúen os masculinos xenéricos por masculinos epicenos: "Ós seres humanos", "O electorado".

Ou sexa, o feminismo rexeita o masculino xenérico porque este ten dúas posibilidades: significar só masculino, ou significar masculino e feminino. En cambio acepta os nomes epicenos, teñan forma masculina ou feminina, porque estes sempre inclúen os dous xéneros.

Pero rexeitando o masculino xenérico o feminismo sexualiza o xénero gramatical e leva á lingua a guerra dos sexos.

Ademais, enche a lingua común ou estándar de epicenos abstractos: "Ós seres humanos", "A asesoría e coordinación", "A comunidade escolar", "O electorado", "a poboación escolar", "A lexislación", que non son propios desta lingua, senón da científica. A lingua común é un medio para relacionarse con realidades (representadas por nomes concretos), non con abstraccións.

Na vida hai "alumnos", non "alumnado"; hai "asesores e coordinadores", non "asesoría e coordinación"; hai "mestres, pais e alumnos", non "comunidade escolar"; hai "electo-

res", non "electorado"; hai "españóis", non "poboación española"; e hai "lexisladores", non "lexislación".

E para demostrar que o hipersensible ollo feminista ve sexismo lingüístico onde non o hai, basta a frase 4 da citada lista: "Ás mulleres concedéronlle-lo voto despois da I Guerra Mundial". Pois o único que revela esta frase é unha concepción fascista do poder, contra o que tiveron que loitar tamén os homes para gaña-lo voto.

En fin, é un proceder equivocado busca-la igualdade entre o home e a muller, tanto no eido gramatical coma noutro calquera, por medio de emulacions e de rivalidades.

Esta igualdade xa é un feito no mundo occidental e, gracias a ela, pode existir entre o home e a muller unha relación complementaria non só baseada no sexo, que, non o esquezamos, é unha circunstancia, unha modalidade do ser.

Polo tanto é *sexismo lingüístico* leva-la guerra dos sexos ó xénero gramatical, no que non hai nin xamais houbo sexismo.

BIBLIOGRAFÍA CITADA

- Bello, A. (1964): *Gramática de la lengua castellana*, Editorial Sopena Argentina, Buenos Aires.
- Capdevila, A.: *Consultorio gramatical de urgencia*, Losada, Buenos Aires, 1967.
- Comisión Asesora sobre Lenguaje del Instituto de la Mujer: "Lo que dicen los medios y lo que deberían decir", El Mundo (Madrid).
8 de marzo de 1996, p. 4.
- Criado de Val, M. (1973): *Gramática española y comentario de textos*, edit. S.A.E.T.A., Madrid.
- Cunha, Celso, e Lindley Cintra (1984): *Gramática do português contemporâneo*, Edições João da Costa, Lisboa.
- Escarpanter, J. (1974): *Introducción a la moderna gramática española*, Playor, Madrid.
- Feldman, D. (1976): *Gramática empírica del español*, Playor, Madrid.
- García Meseguer, A. (1994): *¿Es sexista la lengua española?*, Paidós, Barcelona.
- Hallebeek, J. (1994): *Morfología y sintaxis del español*, Playor, Madrid.
- Hernández Alonso, C. (1984): *Gramática funcional del español*, Gredos, Madrid.
- Hernando Cuadrado, L.A. (1994): *Aspectos gramaticales del español hablado*, Ediciones Pedagógicas, Madrid.
- Jauralde Pou, P. (1973): *Introducción al conocimiento de la lengua*, Everest, León.
- Lopes, V.P. (1979): *Elementos de lingüística*, Lello & Irmão-Editores, Porto.
- López García, A., e R. Morant (1991): *Gramática femenina*, Cátedra, Madrid.
- Marsá, F. (1984): *Cuestiones de sintaxis española*, Ariel, Barcelona.
- : (1986) *Diccionario normativo y guía práctica de la lengua española*, Ariel, Barcelona.
- Martínez de Sousa, J. (1993): *Diccionario de redacción y estilo*, Pirámide, Madrid.

Mattews, P.H. (1980): *Morfología. Introducción a la teoría de la estructura de la palabra*, Paraninfo, Madrid.

Myers Brown, Sandra: "Una iniciativa obligada", *El Mundo* (Madrid), 24 de marzo de 1996, p. 99.

Palmer, F. (1975): *Teoría gramatical*, Ediciones Península, Barcelona.

Seco, M. (1972): *Gramática esencial del español*, Madrid.

Urrutia Cárdenas, H., e Manuela Álvarez Álvarez (1988): *Esquema de morfosintaxis histórica del español*, 2ª ed., Universidade de Deusto, Bilbao.

Villar, F. (1971): *Lenguas y pueblos indoeuropeos*, Ediciones Istmo, Colección Fundamentos, 14.

(*Revista Galega do Ensino*, 12, maio, 1996)